

VILHELMAS ŽANAS BURKEVIČIUS – KNYGOS VEIKĖJAS

GERTRŪDA GAIDAMAVIČIŪTĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: gertrudag@gmail.com

Vilhelmas Žanas Burkevičius – nepriklausomos Lietuvos Respublikos (1918–1940) visuomenės veikėjas, mokytojas, teisininkas, bibliofilas, o nuo 1952 m. – Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčios kunigas. Jo gyvenimas buvo įdomus ir yra vertas tyrinėti. V. Ž. Burkevičius per savo gyvenimą sukaupė tris bibliotekas. Dvi pirmosios beveik visiškai prажuvo: pirmoji – Pirmojo pasaulinio karo metais, antroji – Rusijos revoliucijos metu, bet jų likučiai padėjo pagrindus trečiajai asmeninei bibliotekai. Savo knygas V. Ž. Burkevičius rūpestingai registruodavo rašydamas bibliotekos katalogą. Jo bibliotekose vyravo teisės literatūra. Bibliofilinė V. Ž. Burkevičiaus veikla reiškėsi ir jo ryšiuose su XXVII knygos mėgėjų draugija. Jis buvo aktyvus draugijos narys, dalyvaudavo susirinkimuose, skaitydavo pranešimus. V. Ž. Burkevičius labai rimtai domėjosi knygos pasaulio naujienomis ir tuometine jos būkle. Bibliofiliniai V. Ž. Burkevičiaus pomėgiai padėjo jam dirbant Valstybinėje centrinėje bibliotekoje Kaune (1945–1947).

Nors V. Ž. Burkevičius yra žinomas tarpukario Lietuvos veikėjas, kurį laiką vadovavęs Lietuvos notariatui, medžiagos apie jo gyvenimą ir parašytus darbus yra nelabai daug. Trumpa jo biografija yra publikuota prieškario *Lietuviškoje enciklopedijoje*, išeivių *Lietuvių enciklopedijoje*, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto *Knygotyros enciklopediniame žodyne*, dabar leidžiamoje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* ir biografijų žodyne *Lietuvos knygų veikėjai*. Enciklopedijų biogramose pateikti pagrindiniai V. Ž. Burkevičiaus gyvenimo faktai ir datos, išvardyti didžiausi ir svarbiausi jo kūriniai. Daug platesnį negu enciklopedinėse biogramose V. Ž. Burkevičiaus gyvenimo aprašymą pateikė Vilniaus universiteto absolventė Jurgita Baltronaitė straipsnyje „XX amžiaus Lietuvos bibliofilai: J. Kirlys, V. Burkevičius, P. Jakštas“, išspausdintame *Knygotyros* 34 tome [39]. Autorė išsamiai ištyrė V. Ž. Burkevi-

čiaus gyvenimą, aptarė jo bibliotekos sudėtį, tvarkymo principus. J. Baltronaitė taip pat plačiai nagrinėjo V. Ž. Burkevičiaus veiklą XXVII knygos mėgėjų draugijoje, jo skaitytus pranešimus. Kalbėdama apie pedagoginę ir teisinę veiklą, nepamiršo išigilinti į jo darbus pedagogikos ir juridinėmis temomis. Plačiausiai J. Baltronaitės straipsnyje nušviesta bibliofilinė V. Ž. Burkevičiaus veikla. Algirdas Žemaitaitis gilinosi į V. Ž. Burkevičiaus kaip kunigo veiklą ir teologinius jos aspektus. Dviejuose savo straipsniuose, paskelbtuose *Liuteronų balse* 2000 m. [44] ir *Vorutoje* 2002 m. [45], autorius nagrinėjo V. Ž. Burkevičiaus biografiją ir pastoracinę jo veiklą. Istoriko Artūro Hermano straipsnis [40] skirtas jau vien tik pastoracinei V. Ž. Burkevičiaus veiklai. Jame autorius išsamiai aptaria V. Ž. Burkevičiaus pirminkavimą Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčios konsistorijai ir kunigavimą įvairiose parapijose. Šiame straipsnyje visiškai neatsispindi pasaulietinė V. Ž. Burkevičiaus veikla. Nepriklausomos Lietuvos Respublikos karininkas, bibliofilas Petras Jakštas straipsnyje „Kas buvo XXVII knygos mėgėjai“ [41], pasakodamas apie XXVII knygos mėgėjų draugiją, kalba ir apie V. Ž. Burkevičiaus veiklą joje, draugijos susirinkimuose skaitytus pranešimus. Be to, biografinės medžiagos apie V. Ž. Burkevičių paskelbta evangelikų liuteronų spaudoje, būtent Lietuvos evangelikų bažnyčios kalendoriuose. Apie V. Ž. Burkevičiaus kunigo veiklą faktinių duomenų pavyko rasti ir Antano Juškos [42] studijoje apie Mažosios Lietuvos bažnyčias. Joje autorius nagrinėja V. Ž. Burkevičiaus rengtus evangelikų liuteronų leidinius.

Taigi biografinės medžiagos apie V. Ž. Burkevičių yra gana daug ir išsamios. Išnagrinėti įvairūs jo gyvenimo aspektai. Autoriai aptarė jo veiklą XXVII knygos mėgėjų draugijoje, mokytojavimą, kunigavimą ir teisininko praktiką. Tačiau beveik nėra nagrinėta V. Ž. Burkevičiaus rašytinė kūryba. Šiek tiek bendrais bruožais ją aptarė J. Baltronaitė [39], bet ji daugiausia telkė dėmesį į bibliofilinio pobūdžio V. Ž. Burkevičiaus darbus.

Šio darbo tikslas – išsamiai išnagrinėti V. Ž. Burkevičiaus rašytinę veiklą. Ji nėra susijusi vien su knygotyrimais ir bibliofiliniais knygos veikėjo interesais, todėl jos aptarimas bus diferencijuotas. Teisinė ir pedagoginė V. Ž. Burkevičiaus veikla tyrime pristatoma bendrais bruožais, bet gilinamasi į jo parašytas knygas. Bibliofilas parašė 7 knygas ir daugiau kaip 30 straipsnių įvairiomis temomis. Jis bendradarbiavo *Teisėje*, *Tautos mokykloje*, *Lietuvos mokykloje*, *Karo archyve*, *Lietuvos praeityje*, *Teisininke*, *Lietuvoje*. Šiuose periodiniuose leidiniuose išspausdintuose straipsniuose V. Ž. Burkevičius nagrinėja teisės ir pedagogikos istorijos klausimus. Be to, jis parašė keletą biografinių straipsnelių-nekrologų, kurie niekur nebuvo skelbti. Vie-

nas jų skirtas Tadeui Lomsargiui [16], kitas – Viktorui Cimkauskui [3], trečias – Vytautui Steponaičiui [8]. Daugiau nei dešimt V. Ž. Burkevičiaus darbų nagrinėja knygos kultūrą įvairiais aspektais. Darbo autorė tikisi, kad bibliofilo kūrybinės veiklos analizė padės atskleisti dar nežinomą Lietuvos knygotyros ir bibliofilijos istorijos puslapį.

Darbai rašyti, be pirmiau aptartos literatūros, buvo naudojami archyviniai šaltiniai – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus (V. Ž. Burkevičiaus fondas – F. 40) ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus (XXVII knygos mėgėjų draugijos fondas – F. 59). V. Ž. Burkevičiaus fonde saugomi jo kūrybiniai rankraščiai, laiškai, paskutinė ir vienintelė išlikusi bibliotekos katalogo knyga, įvairūs kiti užrašai. Šio fondo medžiaga išsamiausiai atspindi jo kūrybinę veiklą, ypač susijusią su knygotyra ir bibliofilija. XXVII knygos mėgėjų draugijos fonde rasti draugijos valdybos posėdžių ir susirinkimų protokolai, skaitytų pranešimų mašinraščiai, medžiaga, susijusi su *XXVII knygos mėgėjų draugijos metraščio* leidimu, ir kt. Remiantis Lietuvos mokslų akademijoje sukaupto fondo duomenimis, buvo patikslinti V. Ž. Burkevičiaus skaitytų pranešimų pavadinimai ir jų skaitymo datos.

Ieškant V. Ž. Burkevičiaus knygų ir jų recenzijų pirmiausia buvo peržiūrėti bibliografiniai leidiniai *Knygos* ir *Bibliografijos žinios*. Juose buvo užregistruotos visos V. Ž. Burkevičiaus knygos ir dauguma pedagoginių knygų recenzijų (*Karo archyve, Židinyje, Karde, Naujojoje Romuvoje, XX amžiuje* ir *Lietuvos aide*). Be recenzijų, 1918–1940 m. periodinių leidinių skyreliuose „Atsiųsta paminėti“ (ar panašiuose) rasta V. Ž. Burkevičiaus knygų aprašų ir anotacijų. Deja, darbo autorei nepavyko nei periodinėje spaudoje, nei kituose šaltiniuose aptikti V. Ž. Burkevičiaus teisės tematikos kūrinių recenzijų ar anotacijų, todėl šių knygų analizė yra grįsta vien autorės nuomone. Autorė negali tinkamai vertinti šių kūrinių, nes nėra teisės specialistė, todėl galimi šokie tokie jų vertinimo netikslumai.

Darbe pasitelkti svarbiausi bendrieji mokslotyros (aprašomasis, analitinis, dokumentų analizės ir sintezės, apibendrinamasis) bei specialieji knygotyros (bibliografinis, tipologinis, teminis) tyrimo metodai. Šie metodai padėjo atskleisti V. Ž. Burkevičiaus kūrybos ypatumus.

V. Ž. Burkevičiaus darbai knygos kultūros tema

Terminas *knygos kultūra* pradėtas vartoti po Pirmojo pasaulinio karo. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Europoje itin išstobulėjo knygų menas ir poligrafinės medžiagos, tačiau po Pirmojo pasaulinio karo krito knygų leidybos lygis ir labai suprastėjo

jų kokybė. Trečiuoju XX a. dešimtmečiu tokia tendencija privertė susimąstyti. Diskusija dėl knygų leidybos pagerinimo ir iškėlė šią sąvoką. Nors Paul Raabe [43, p. 84] savo straipsnyje teigia, kad terminas *knygos kultūra* buvo sukurtas apie 1981 m. kaip antonimas sąvokai *naudoji medija*, tačiau nepaisant šio teiginio Lietuvoje sąvoka *knygos kultūra* buvo gana plačiai vartojama ketvirtąjį XX a. dešimtmetį. Ją pradėjo vartoti žinomi Lietuvos bibliofilai. Marija Urbšienė pirmoji paminėjo *knygos kultūros* sąvoką periodinėje spaudoje, tačiau tada ši sąvoka dar nebuvo teoriškai suvokta. Dažniausiai kalbant apie knygos kultūrą tuomet buvo vertinamas knygos skaitymas ir saugojimas, t. y. *knygos kultūros* terminą bibliofilai tapatino su knygos išvaizdos saugojimu.

Sąjūdis kelti knygos kultūrą išsirutuliojo Europos bibliofilų klubuose. Lietuvoje tuo daugiausia rūpinosi XXVII knygos mėgėjų draugija – pirmasis nepriklausomos Lietuvos bibliofilų klubas. Ji buvo įsteigta 1930 m. Kaip vienas draugijos tikslų buvo įvardytas ketinimas „kultivuoti dailiąją knygą ir ugdyti jos pamėgimą Lietuvoje“ [41]. Per visą savo veikimo laikotarpį (iki 1940 m.) draugija stengėsi šį tikslą įgyvendinti.

Knygos kultūra yra daug platesnė sąvoka nei knyginkystė ar knygų rinka. P. Raabe teigia, kad „ji apibrėžia knygų pasaulį – istoriškai determinuotą, reikšmingą, gyvai egzistuojančią kultūrinio gyvenimo sudedamąją dalį“ [43]. Knygos kultūra apima viską, kas yra susiję su knyga. Pirmiausia tai yra rašto sistemos, alfabetai. Jie yra labai svarbi ir neatskiriama knygos kultūros dalis. Be rašto sistemų mes nepažintume knygos tokiu pavidalu, koks jis yra dabar. Rašto sistemų kaita savaip veikia knygos kultūrą. Taip pat knygos kultūros dalis yra knygų rašymas, t. y. kūrybos fiksavimas, viskas, kas siejasi su autoriumi ir autoryste. Tai dar galima pavadinti knygos idėja.

Knygos kultūros esmė yra knygų gamyba, platinimas ir vartojimas. Į šiuos veiksmus įeina leidėjų, knygos prekybininkų, knygos apipavidalintojų, dailininkų, spaustuvininkų, raidžių rinkėjų veikla. Jie dalyvauja gaminant ir platinant knygą ir taip pat ją populiarina. Knygos rinka, kurioje veikia leidėjai, spaustuvininkai ir prekybininkai, yra orientuota į skaitytoją, jo poreikius ir norus. Dėl šios priežasties knygos kultūra apima ir skaitymo kultūrą. Knyga yra autoriaus sukurtas kūrinys, kuris vėliau tampa preke, tačiau nuo kitų prekių jis skiriasi tuo, kad turi dvasinės vertės. Knyga perkelia skaitytoją į fantazijos pasaulį.

Knygos kultūrą atskleidžia ne tik knygų kūryba, leidyba ir platinimas bei skaitymas, tačiau ir bibliotekos (tiek asmeninės, tiek viešosios). Bibliotekos ir jų darbuotojai atlieka tarpininko tarp knygos ir visuomenės vaidmenį. Jose knygos kultū-

ra įgauna istorinį atspalvį, juk ten išduodamos ne tik naujos, paklausios knygos, bet ir praradusios aktualumą, pasenusios. Knygos kultūros sąvoką galima vartoti ir kalbant apie vienuolynų arba universitetų bibliotekas, ne tik viešąsias. Taigi knygos kultūra aprėpia knygų kūrybą, leidybą, platinimą, skaitymą ir naudojimą, taip pat saugojimą.

Sąvoka knygos kultūra turi istorinį ir šiuolaikinį komponentus. Istorinis komponentas ypač ryškus knygų rinkiniuose, bibliotekose, antikvariatuose. Šiuo metu knygos kultūra yra stabilus visuomeninio socialinio, kultūrinio ir mokslinio gyvenimo veiksnys [43]. Knygos kultūra apibrėžia knygos esmę, apibūdina jos vaidmenį visuomenėje.

Su knygos kultūra yra susiję keturiolika V. Ž. Burkevičiaus straipsnių ir pranešimų. Didžioji jų dalis nepublikuota, tik du – „Knygos mėgėjas – knygos saugotojas“ ir „Pagrėbstai“ – buvo išspausdinti *XXVII knygos mėgėjų draugijos metraštyje*, o kiti perskaityti XXVII knygos mėgėjų draugijos susirinkimuose, lietuviškos knygos 400 metų sukaktuvių minėjime ar pateikti kaip komandiruočių ataskaitos.

Nagrinėjant V. Ž. Burkevičiaus darbus knygos kultūros tema, jie nebus skiriami ne į publikuotus ir nepublikuotus, bet pagal nagrinėjamą knygos kultūros aspektą. Tai straipsniai ir pranešimai, susiję su knygos kultūra bibliotekose, knygos kultūra rašto sistemų atžvilgiu, su bibliofilija ir bibliofilų draugijomis bei skaitymo kultūra. Pirmiausia nagrinėsime pranešimą, susijusį su rašto sistema, toliau – darbus apie bibliotekas (viešąsias ir asmenines), paskui pakalbėsime apie bibliofilinio turinio straipsnius ir galiausiai – apie susijusius su skaitymo kultūra. Pasirinkta V. Ž. Burkevičiaus darbų nagrinėjimo schema atitinka knygos kelią visuomenėje.

Rašto sistema kaip knygos kultūros dalis atsispindi V. Ž. Burkevičiaus pranešime „Rusų mokslas ir lietuviškoji knyga“ [15]. Jis buvo perskaitytas 1947 m. gruodžio 13 d. Valstybės centrinės bibliotekos ir Kauno valstybinio Vytauto Didžiojo universiteto Filologijos fakulteto surengtoje mokslinėje konferencijoje, skirtoje lietuviškosios knygos sukaktuvių 400 metų minėjimui. V. Ž. Burkevičius tuo metu dar dirbo Valstybinės centrinės bibliotekos Senų knygų, smulkiųjų spaudinių ir rankraščių skyriaus vedėju.

Pagrindinė V. Ž. Burkevičiaus pranešimo „Rusų mokslas ir lietuviškoji knyga“ tema buvo rusų mokslininkų požiūris į Lietuvos spaudos draudimą, t. y. draudimą spausdinti knygas lotyniškais rašmenimis. Jis daugiausia kreipė dėmesį į humanitarinių mokslų atstovus, kurie buvo susiję su kalbotyra, filologija, etnologija ir panašiomis mokslo šakomis. V. Ž. Burkevičius pažymėjo, kad didžioji rusų mokslininkų dalis buvo tos nuomonės, kad spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas neleistinas

ir nepateisinamas dalykas, ir visaip mėgino tam sukliudyti. Tačiau autorius teigė, jog buvo ir tokių mokslininkų, kurie atvirai propagavo šitoki rusifikavimo būdą. Kaip vieną jų V. Ž. Burkevičius paminėjęs profesorius, slavų kalbos tyrinėtoją Aleksandrą Hilferdingą (1831–1872). Esą tai jis ir sukūręs teoriją, kad lietuvių kalbai geriau tinka rusų abėcėlė nei lotynų. Latvių archyvarą Janį Sprogi (1833–1920) V. Ž. Burkevičius vertino kaip A. Hilferdingo idėjų šalininką. Tačiau V. Ž. Burkevičius pažymėjo, kad pritarusių rusifikacijai mokslininkų buvo nedaug. Didžioji dauguma Rusijos inteligentų spaudos draudimą vertino kaip barbarišką metodą ir visokiais būdais stengėsi jį panaikinti. Tarp pritariančių spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimui minimi tokie Rusijos mokslininkai kaip kalbininkai Filipas Fortunatovas (1848–1914), Georgijus Uljanovas (1859–1912), Augustas Šleicheris (1821–1868), filologas Viačeslavas Ščepkinas (1863–1920) ir kt. Ne visi jie buvo rusų tautybės, bet visus V. Ž. Burkevičius vertino kaip rusų mokslo atstovus.

Savo pranešime V. Ž. Burkevičius gana smulkiai aptarė Rusijos mokslininkų pastangas kovoti už lietuviškosios spaudos draudimo panaikinimą. Autorius teigiamai įvertino Rusijos mokslų akademijos darbuotojų veiklą, t. y. lietuvių tautosakos leidimą lotyniškais rašmenimis. Tam Mokslų akademijos bendradarbiai atrado keletą teisinių spragų, kuriomis vėliau, siekiant įteisinti spaudos draudimo panaikinimą, buvo sėkmingai pasinaudota. Be lietuvių tautosakos, rusų mokslininkai paskelbė daug straipsnių lietuvių kalbos, dialektologijos, etnografijos tematika. V. Ž. Burkevičius pažymėjo, kad rusų mokslininkų indėlis į lietuviškosios spaudos atgavimą yra reikšmingas. Jis ragino nepamiršti šių Rusijos mokslo atstovų pastangų. Juk jie iš dalies prisidėjo prie to, jog per visą spaudos draudimo laikotarpį lietuviškų knygų lotyniškais rašmenimis buvo išleista kelis kartus daugiau nei graždanka, t. y. kirilika, – teigė V. Ž. Burkevičius.

Straipsnis „Pažaislio kamaldulų vienuolyno bibliotekos likimas“ [12] buvo parašytas 1943 m. ir rengtas spausdinti rinkinio *Bibliotheca Litwana* 1 tome. *Bibliotheca Litwana* idėja kilo 1941 metais. Leidinys turėjo būti knygų studijų metraštis. Tačiau šis tomas taip ir nebuvo išspausdintas dėl hitlerinės ir sovietinės okupacijos [46]. Todėl V. Ž. Burkevičiaus straipsnio, siūsto publikuoti rinkinyje, tėra išlikęs tik mašinraštis su Vaclovo Biržiškos ir Juozo Rimanto taisymais. Pirminis straipsnio pavadinimas buvo „Keletas archyve rastų žinių apie buv. kamalduliečių vienuolyno bibliotekos likimą Pažaislyje (1833–1836)“. Jį redaktoriai pakeitė į „Pažaislio kamaldulų vienuolyno bibliotekos likimas“. Redakcinių pastabų tekste daug, dalis straipsnio iš viso išbraukta.

Straipsnyje V. Ž. Burkevičius bandė atsekti Pažaislio kamaldulių vienuolyno bibliotekos ištakas, kelią ir likimą po 1831 m. sukilimo. V. Ž. Burkevičius rėmėsi Lietuvos centriniame valstybės archyve surastomis carinės Rusijos laikų (1832–1915) Pažaislio vienuolyno bylomis. Vienuolynas buvo įkurtas 1663 m. ir galutinai uždarytas 1932 m. Autorius teigė, kad nuo pat vienuolyno įkūrimo kamaldulių vienuoliai garsėjo kaip knygų mėgėjai ir turėjo surinkę didelę biblioteką. 1832 m. caro įsakymu konfiskavus vienuolyno turtą, kartu buvo konfiskuota ir biblioteka. Tiesa, V. Ž. Burkevičius spėjo, kad iki XVIII a. vidurio biblioteka jau buvo gana smarkiai sumažėjusi ir jos nebuvo galima ir lyginti su ankstesniu turtingu knygų rinkiniu. Bibliotekos fondai nyko dėl stichinių nelaimių bei karinių veiksmų. Tad 1832 m. buvo konfiskuoti tik likučiai kadaise itin didelės bibliotekos – 500–600 knygų.

Remdamasis archyviniais dokumentais, V. Ž. Burkevičius atsekė konfiskuotos bibliotekos kelią. Pasirodo, jog ji atiteko Minsko dvasinei konsistorijai ir Polocko vyskupystės seminarijos bibliotekai. Sulyginęs įvairius duomenis, V. Ž. Burkevičius darė išvadą, kad į dvasinę konsistoriją pakliuvo tik dalis konfiskuotų knygų, likusios dingo neaišku kur.

V. Ž. Burkevičius detaliai aprašė persiuntimo metu sudarytus Pažaislio vienuolyno bibliotekos katalogus. Juose knygos buvo skirstomos pagal kalbą ir formatą, autoriai nenurodomi. Sąraše atsispindėjo eilės numeris, pavadinimas, egzempliorių skaičius ir leidimo metai. V. Ž. Burkevičius išsiaiškino, jog kai kurie leidiniai į katalogus nebuvo įtraukti, dažniausiai dėl blogos jų fizinės būklės. Straipsnyje pateikiamos ištraukos iš vieno katalogo. Vėliau paaiškėjo, kad išliko dar keletas bibliotekos katalogo rankraščių – juodraščiai. Kai kurie jų pasirodė esantys išsamesnei nei galutinis variantas. Skiriasi ir katalogų turinys – juodraščiuose kalbama apie knygų ir jų įrišimų būklę.

V. Ž. Burkevičius darė išvadą, kad atsekti pavienių knygų iš Pažaislio vienuolyno bibliotekos kelią yra praktiškai neįmanoma iš dalies dėl istorinių aplinkybių, iš dalies dėl to, kad knygų identifikacija pagal katalogus būtų labai sunki ir tikriausiai nesėkminga. Knygotyrininko Vlodo Žuko teigimu, straipsnyje autorius pateikė vertingos medžiagos, bet jo tekstas painus, nesuredaguotas ir nesudėti svarbiausi akcentai [46].

1939 m. lapkričio 27 d. XXVII knygos mėgėjų draugijos susirinkime V. Ž. Burkevičius perskaitė pranešimą tema „Pirmasis tūkstantis mano trečiojoje bibliotekoje (1919–1939 m.)“ [13]. Ketinta šį pranešimą išspausdinti trečiajame XXVII knygos mėgėjų metraščio tome, tačiau tomo leidimą sutrukdė Antrasis pasaulinis karas ir

sovietinė okupacija. Draugija buvo uždaryta, trečiasis metraščio tomas neišleistas, tad pranešimas taip ir liko tik rankraštyje.

Pranešime V. Ž. Burkevičius pasakojo apie savo asmeninę biblioteką, jos kūrimą ir tvarkymą. Jis teigė, kad šiai, trečiajai, bibliotekai pagrindus padėjo pirmieji du jo turėti knygų rinkiniai – „korzina“ ir „jaščik’as“. Savo darbe V. Ž. Burkevičius aptarė pagrindines asmeninės bibliotekos tvarkymo taisykles. Jis pranešė, kad jo bibliotekoje yra penki skyriai. Didžiausias jų skirtas teisės literatūrai, kiti – mažesni (grožinė literatūra, filosofija, periodika, XXVII knygos mėgėjai). V. Ž. Burkevičius kalbėjo apie tai, jog ketina išskirti dar vieną skyrių, kuriame rinks bibliografijos, bibliotekininkystės ir bibliofilijos literatūrą.

V. Ž. Burkevičius prisiminė mėgstamiausius esamus ar buvusius ir prarastus bibliotekos leidinius. Autorius teigė, jog įsigyti vieną ar kitą knygą jį skatina įvairios priežastys. Tai gali būti noras perskaityti, noras įsigyti dėl buvusio savininko. V. Ž. Burkevičius atskleidė turįs keturis ekslibrisus, sukurtus Sigismundo Vidbergso, Aleksejaus Remizovo ir Vytauto Kazimiero Jonyno. Bibliofilas taip pat iškėlė problemas, atsirandančias norint tinkamai įrišti knygą: menininkų trūkumą, nepakankamą jų kvalifikaciją. Jis išsamiai pristatė savo asmeninės bibliotekos istoriją ir pasidalijo metodinėmis bibliotekos tvarkymo problemomis su bendraminčiais XXVII knygos mėgėjų draugijoje.

V. Ž. Burkevičiaus straipsnelis „Vienos Lietuvos bibliotekos ir archyvo liūdnos kelionės pėdsakai (1866 m.)“ [17] buvo parašytas 1938 m., bet liko neskelbtas. Dabar jo mašinraštis laikomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Straipsnelyje V. Ž. Burkevičius pasakojo apie M. Čapskio biblioteką. Marijonas Čapskis (1816–1875) buvo dailininkas tapytojas, grafikas ir gamtininkas. Jo visa pavardė – Hutenas-Čapskis (lenkiškai Hutten-Czapski). M. Čapskis turėjo sukaukęs didelę asmeninę biblioteką. 1864–1867 m. jis buvo ištremtas už 1863 m. sukilimo rėmimą.

Autorius teigė, kad jam pavyko Lietuvos centriniame valstybės archyve laikomame Kauno gubernijos pradžios mokyklų direkcijos archyve (t. y. fonde) rasti žinių apie privačios M. Čapskio bibliotekos likimą. Pasirodo, M. Čapskio biblioteka buvo konfiskuota po 1863 m. sukilimo. V. Ž. Burkevičiaus žiniomis, konfiskavimo metu 1866 m. bibliotekoje buvo apie 2060 tomų, tačiau dėl neaiškių priežasčių po konfiskavimo Vilniaus viešojoji biblioteka, įkurta 1865 m. privačių konfiskuotų rinkinių pagrindu ir pradėjusi veikti 1867 m., perėmė tik apie 1500 tomų. Autorius nerado jokios informacijos apie bibliotekoje buvusio raštų ir laiškų rinkinio, taip pat apie likusių knygų buvimo vietą ir likimą. V. Ž. Burkevičius pripažino, kad

išaiškino labai nedaug žinių ir siūlė, atsiradus galimybei ir norui, nuodugniau patyrinėti M. Čapskio bibliotekos, dingusio raštų ir laiškų rinkinio likimą, pasitelkiant Vilniaus krašto archyvuose sukauptus duomenis.

V. Ž. Burkevičiaus darbas „Leningrado viešoji biblioteka“ [7] su paantrašte „Gosudarstvennaja ordena trudovogo krasnogo znamenija publičnaja biblioteka imeni M. E. Saltykova-Ščedrino“ iš tikrųjų yra jo komandiruotės į Sankt Peterburgą ataskaita. Ji rašyta 1947 m. dar dirbant Valstybinėje centrinėje bibliotekoje. Tais pačiais metais V. Ž. Burkevičius lankėsi ir Leningrado viešąjoje bibliotekoje.

V. Ž. Burkevičius aptarė Saltykovo-Ščedrino viešosios bibliotekos vidinę struktūrą, supažindino su jos veikla. Autorius prisipažino, jog šioje bibliotekoje jam teko lankytis studijų metais, ir dalijosi savo prisiminimais. Trumpai supažindino su applankytų skyrių veikla. Plačiau V. Ž. Burkevičius kalbėjo apie jį dominčius skyrius: Bibliotekininkystės kabinetą, Smulkiųjų spaudinių grupę, Estampų poskyrį, Rankraščių skyrį, Retų knygų skyrį, Sisteminimo ir dalykinimo skyrį, Pašalinių darbų, Aptarnavimo skyrį, Knygos higienos poskyrį. Gaidų ir Žemėlapių poskyriai tik paminėti.

Labiausiai V. Ž. Burkevičius teigė domėjęsis darbų organizavimu bei spaudinių tvarkymo taisyklėmis, kuriomis vadovaujasi aplankytos bibliotekos darbuotojai. Jis trumpai apibūdino kiekvieną bibliotekos skyrį ir pagrindinius jo veiklos aspektus. Autorius pažymėjo, kad Valstybinėje bibliotekoje Kaune yra vienas skyrius, skirtas rankraščiams, smulkiajai spaudai ir retoms knygoms, o Sankt Peterburge yra keturi atskiri skyriai su nepalyginti daugiau darbuotojų (30 asmenų, o Kaune tik pora).

Autorius teigė susipažinęs su Saltykovo-Ščedrino bibliotekos darbuotojų naudojamomis spaudinių tvarkymo taisyklėmis. Ataskaitos pabaigoje V. Ž. Burkevičius pateikė savo rekomendacijas, tarp kurių galima rasti raginimą palaikyti glaudesnius ryšius su Saltykovo-Ščedrino viešosios bibliotekos kolektyvu ir įsitraukti į šalies bibliotekų suvestinio katalogo rengimo darbus.

V. Ž. Burkevičius pranešė išklausęs mokslinės konferencijos, kurią organizavo aplankytos bibliotekos Aspirantūros skyrius, pranešimus ir pateikė trumpą dviejų jį ypač sudominusių pranešimų santraukas, pagrindines jų tezes. Vienas pranešimų buvo apie informacines organizacijas bibliotekose ir jų raidą Rusijoje, kitas – apie knygos istoriją, jos sąvoką ir santykius su visuomene.

Rašinyje „Neaiškos temos ir be jokio užvardinimo rašinys (kaip ir referatas, skirtas kol kas negaliojančios, bet nemirštančios XXVII knygos mėgėjų draugijos tikriesiems nariams)“ [9] parašytame 1943 m., V. Ž. Burkevičius samprotavo apie

bibliotekų esmę ir tikslus, atsižvelgdamas į 1812 m. Rusijos bibliotekų įstatymą*. V. Ž. Burkevičius teigė, kad įstatyme nurodytas bibliotekos tikslas – visuomeninė nauda, t. y. biblioteka privalo tarnauti visuomenei. Aišku, tai privalo daryti ir bibliotekos darbuotojai. Įstatyme aptariama, koks turi būti bibliotekininkų elgesys su lankytojais, išsilavinimas. Autorius pažymėjo, jog ir 1812 m., ir vėlesniuose pagal jį parengtuose įstatymuose, ypatingas dėmesys skiriamas priešgaisrinei apsaugai. Rusijos imperatoriškajai bibliotekai savo leidinius privalėjo nuolat pristatyti visi leidėjai, jai buvo teikiamos pašto ir muitinės paslaugų nuolaidos.

V. Ž. Burkevičius pažymėjo, kad įstatyme daug vietos skiriama leidinių dovanojimui: dovanotojas galėjo net sulaukti valdžios malonės. Autorius lygino 1812 m. bibliotekų įstatymo nuostatas su tuometine, t. y. 1943 m., visuomenės situacija ir darė neguodžiančią išvadą, jog nuo 1812 m. daug kas pakito ne į gerąją pusę. Ypač V. Ž. Burkevičius pabrėžė, kad 1943 m. niekas nedrįsta viešai dovanoti bibliotekai leidinių, o tuo labiau įteisinti tai įstatymu.

Autorius pateikė savo išpūdžius ir atsiminimus iš lankymosi Sankt Peterburgo viešojoje bibliotekoje. Jis teigė, jog „keistoka skaityti <...> apie tai, kad bibliotekos direktoriai kartu buvo ir Rusijos spaudos vyriausieji cenzoriai <...>“ [9]. Tai reiškia, kad jie atliko dvi priešingas funkcijas, t. y. siekė išsaugoti knygas ir kartu kontroliavo jų leidybą ir platinimą. Dažnai toji kontrolė reikšdavo knygos sunaikinimą.

Referato pabaigoje V. Ž. Burkevičius apgailestavo, kad knygą mėgsta daugelis, bet sunku išsiaiškinti, ar ta meilė tikra. Geriausiai tai galima pamatyti tada, kai dėl knygos reikia aukotis. Štai kada paaiškėja, kas kam rūpi. Jei žmogus teigia mėgstąs knygą ir nesirūpina nei knygos kultūra, nei jos išsaugojimu, tai reiškia, kad jis meluoja arba tiesiog nesupranta, ką reiškia mylėti knygą. Autorius teigė, kad tik sunkiais laikais galima atskirti tikrąją knygos mylėtoją iš bendros savo pomėgį deklaruojančios masės.

V. Ž. Burkevičiaus atsiminimai „Aštuonerius metus su *Knygos mėgėjais* (1933–1940)“ [1] yra pasvarstymas apie XXVII knygos mėgėjų draugijos tikslus ir veiklą. Autorius teigė, kad draugija egzistavo labai trumpai, todėl negalima iki galo įvertinti jos įstatuose išdėstytų tiesų, t. y. buvo per mažai laiko įsitikinti, ar jos pasitvirtino. Labiausiai visuomenei užkliuvo ribotas draugijos narių skaičius. Draugijoje

---

* Čia autorius greičiausiai turėjo omenyje 1810 m. caro Aleksandro I pasirašytą Rusijos imperatoriškosios bibliotekos atidarymo aktą, dar vadinamą pirmuoju Rusijos bibliotekų įstatymu. 1812 m. buvo patvirtintas šio teisės akto papildymas.

rinkosi jau patyrę bibliofilai, turintys nemažas asmenines bibliotekas ir patirtį jas tvarkant. Nepaisant bibliofilinio draugijos narių išprusimo, knygų pamėgimas buvo ugdomas ir draugijoje: rengiamos parodos, skaitomi pranešimai, dalijamasi įgyta patirtimi.

V. Ž. Burkevičius prisiminė XXVII knygos mėgėjų draugijos pirmininką V. Steponaitį ir sekretorių V. Cimkauską. Autorius aptarė 1960 m. spaudoje publikuotus atsiliepimus apie tai, kad visuomenei jau reikia knygų klubo, kad skaitytojai reikalauja vis meniškesnių knygų ir džiaugiasi, kad draugijos propaguotą veiklą tęsia ir jaunesnieji. V. Ž. Burkevičius sutiko, kad reikia steigti knygos mėgėjų draugiją, nes tai sumažina kolekcininkui ir bibliofilui išskylančias technines problemas. Autorius teigė, kad prieškario spauda teigiamai įvertino XXVII knygos mėgėjų draugijos veiklą ir kai kuriuos jos trūkumus aiškino labai trumpu veikimo laikotarpiu.

1934 m. parašytame straipsnelyje „Nepasiekama ar nesiekama“ [10] V. Ž. Burkevičius vėl kalbėjo apie XXVII knygos mėgėjų draugiją. Svarbiausias draugijos tikslas, teigė jis, – „kultivuoti dailiąją knygą ir ugdyti jos pamėgimą Lietuvoje“ [10]. Autorius piktinosi, kad įstatuose numatyta tik stengtis vykdyti draugijos tikslus ir kiekvienas draugijos narys iš tiesų elgiasi pagal savo sąžinę. Juk niekas negali įrodyti, jog tu nesistengi siekti tų tikslų. Kai žmogus išleidžia knygą arba jos neišleidžia, tai iškart pastebima, o kaip jis ugdo knygos pamėgimą, nustatyti neįmanoma. Kai kurie draugijos nariai, anot autoriaus, net nesilanko draugijos susirinkimuose. V. Ž. Burkevičius ragino mažiau kalbėti ir daugiau dirbti tikslų įgyvendinimo linkme. Jis citavo „Lietuvos aidą“ straipsnį apie intelektualus, kurie net nežino, kas yra knygų spinta, nes tokio daikto jų namuose nėra. V. Ž. Burkevičius piktinosi tais, kurie, vadindami save intelektualais ir smerkdami kitus, patys dažnai neturi supratimo apie knygas ir jų kaupimą. Net turtingi žmonės nesistengia kurti arba pildyti savo bibliotekos.

V. Ž. Burkevičius kalbėjo ir apie knygų skolinimą. Jis teigė, kad atėjo laikas, kai su skolininku reikia elgtis kaip su nusikaltėliu, pavyzdžiui, paimti pirštų antspaudus, nufotografuoti. Tik tada žmogus gali tikėtis atgauti paskolintą knygą. Vėliau pradingusią knygą savininkas gali net nusipirkti rinkoje. V. Ž. Burkevičius, reikšdamas tokią nuomonę, rėmėsi asmenine patirtimi. Tačiau, autoriaus teigimu, tokia nepalanki aplinka bibliofilui turi ne trukdyti, o skatinti jį veikti, bandyti kažką pagerinti. V. Ž. Burkevičius pasakojo apie draugijos narių požiūrį į knygas ir savo lūkesčius šiuo atžvilgiu. Straipsnio pabaigoje autorius siūlė peržiūrėti ir sugriežtinti XXVII knygos mėgėjų draugijos įstatus.

V. Ž. Burkevičiaus 1938 m. rašytas straipsnis „Bibliofilai (feljetono-chronikos atkarpa)“ [2] taip ir liko rankraštyje. Šiame darbe autorius teigė, kad tikras bibliofilas negali užsidaryti savo pasaulėlyje, jis turi bendrauti su viso pasaulio bibliofilais. Tokio bendradarbiavimo galimybę patvirtino iš Vilniaus atėjęs siuntinys, stebuklingai pasiekęs adresatą. Nors ant siuntinio buvo užrašytas tik miesto pavadinimas ir gavėjas, adresatą jis vis dėlto pasiekė. V. Ž. Burkevičius priminė Lietuvą prisijungus prie „Tarptautinio knygų skolinimo statuto“. Norėdamas patvirtinti tarptautinio bendradarbiavimo galimybę autorius pateikė užsienio spaudos informacija grįstus pasakojimus apie garsių Rusijos veikėjų bibliotekų likimą. V. Ž. Burkevičius kalbėjo apie Sergejaus Minclovo, Levo Tolstojaus ir Aleksandro Puškino bibliotekas ir skirtingą jų likimą.

V. Ž. Burkevičius pasakojo savo išpūdžius iš kelionės į Paryžiaus parodą, apie ten eksponuotas knygas. Jis pateikė Paryžiuje gautą įdomią informaciją apie Ivano Turgenevo biblioteką, Rusų emigrantų knygos mėgėjų draugiją ir retą 1916 m. leidinį „Полвека для книги“. Autorius ne kartą citavo šį leidinį. Visos citatos skirtos knygos puošybai ir meniniam apipavidalinimui. Vėliau „Полвека для книги“ jis padovanojo kitam XXVII knygos mėgėjų draugijos nariui P. Jakštui.

1935 m. lapkričio 27 d. V. Ž. Burkevičiaus pranešimą „Entractes (Pagrėbstai)“ [4] perskaitė Juozas Balčiūnas-Švaistas [18]. Jame autorius kliudė daug įvairių temų. Pranešime buvo pristatytas neseniai skaitytas straipsnelis apie Lietuvos didžiosios kunigaikštystės kanclerio Jono Chreptavičiaus biblioteką. V. Ž. Burkevičius trumpai aptarė šios bibliotekos likimą ir nedideles žinutes spaudoje rūpimu klausimu. Be to, bibliofilas kalbėjo apie knygų formatus ir kainų tvarkytojo įsakymą dėl jų nustatymo. Autorius konstatavo, kad draugijos leidiniams šio įsakymo galima netaikyti, nes jie yra nestandartiniai.

V. Ž. Burkevičius susidomėjo estų ir latvių knygos savaitėmis, ragino rengti tokias pat savaites ir Lietuvoje. Kaimynai rengia ne tik knygos savaites, bet ir kitas knygos šventes, teigė autorius, tad lietuviams irgi vertėtų pasitempti. Knygų skolinimas autoriaus buvo vertinamas kaip nepataisomas reiškiny, nes visuomenėje vis labiau plintanti tendencija pasiskolinti knygas ir jų negrąžinti. Palyginimui V. Ž. Burkevičius pateikė pavyzdį apie vieną aistringą Prancūzijos bibliofilą, kuris irgi pasielgė taip pat, t. y. negrąžino iš bibliotekos pasiskolintos knygos. Autorius padarė išvadą, kad skolintų knygų negrąžinimas nėra vien Lietuvos problema.

V. Ž. Burkevičius pasakojo apie knygų pasaulio būklę po 1930 metų. Jis teigė, kad žemėje pilna kontrastų – vienur knygos deginamos, kitur itin globojamos. Auto-

rius manė, kad knyginio pasaulio situacija pamažu artėja prie kritinės ribos. V. Ž. Burkevičius pateikė savo nuomonę apie papigintų knygų mėnesį ir bibliofilo santykį su šiuo reiškiniu. Jo manymu, tikras bibliofilas neturi laukti papigintų knygų mėnesio, norėdamas įsigyti jį dominantį leidinį, kad ir koks brangus šis būtų. Tikras bibliofilas turi pildyti savo biblioteką visuomet, kai tik yra bent mažiausia galimybė. Toliau autorius kalbėjo apie Kauno Vytauto Didžiojo universiteto biblioteką ir jo fondų apskaitos problemas. Palyginimui jis pateikė pavyzdžių iš Anglijos ir Rusijos knygų apskaitos patirties. V. Ž. Burkevičius iškėlė knygų apskaitos terminų klausimą. Kokį terminą geriau vartoti įvardijant bibliotekos dydį: *tomas*, *knyga* ar dar kokį nors? Autoriaus nuomone, nė vienas iš jų negali tinkamai atspindėti knygų rinkinio sudėties.

J. Balčiūnas-Švaistas 1936 m. lapkričio 27 d. perskaitė „Pagrėbstų“ papildymus, pavadintus „Pagrėbstai (Feljetonas-chronika)“ [11]. Pranešime V. Ž. Burkevičius teigė, kad bibliografijos būklė yra svarbus tautos kultūros lygio rodiklis. Bibliografinės priemonės, V. Ž. Burkevičiaus manymu, padeda orientuotis knygų pasaulyje, todėl negalima išmesti ir neregistruoti kokio nors leidinio dėl politinių, idėjinių ar kitokių priežasčių. Tik tada bibliografija galės tiksliai atspindėti spaudos produkciją. Pranešime autorius pateikė duomenų apie lietuvių ir rusų įvairių tipų bibliografijos leidinius: lietuvių bibliografijos leidiniai („Bibliografijos žinios“, „Knygos“ ir V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“) yra universalūs, o Rusijos – specialieji (teisinės literatūros). Taip pat V. Ž. Burkevičius paminėjo rusų bibliografijos žurnalus (ikirevoliucinius ir sovietinius), kurie rodė to meto Rusijos literatūrinį gyvenimą. Jis teigiamai vertino Nikolajaus Rubakino bibliografijos veiklą „Среди книг“, pabrėždamas didelę jo apimtį ir pateikiamą leidinių klasifikaciją, autoriaus tikėjimą knygos galia.

Pranešimą „Knygos mėgėjas – knygos saugotojas“ [27] V. Ž. Burkevičius skaitė 1933 m. kovo 27 d. Jame autorius analizavo bibliofilinės veiklos esmę ir teigė, kad XXVII knygos mėgėjų draugija yra tokios veiklos Lietuvoje pradininkė. V. Ž. Burkevičiaus manymu, nepakanka vien ugdyti meilę knygai – bibliofilas turi ne tik gerbti, bet ir saugoti knygą. Tai ypač aktualu įsigalėjus tendencijai negražinti pasiskolintų knygų. Kaupdamas savo knygų rinkinį bibliofilas labai daug dirba, ir tokius veiksmus kaip pasiskolintų knygų negražinimas reikėtų vertinti kaip nusikalstamus. Savininkas turi sugebėti apsaugoti savo biblioteką. V. Ž. Burkevičius iškėlė klausimą apie draugijos bibliotekos viešumą. Jis nurodė dvejopą knygos prigimtį – knyga yra savininko nuosavybė, bet kartu ir visuomenės turtas. Autorius klausė, ar knygas

reikia slėpti, ar leisti laisvai naudotis. V. Ž. Burkevičius vis dėlto manė, kad savininkas, kitaip nei autorius, turėtų būti egoistiškas ir saugoti savo bibliotekos knygas.

V. Ž. Burkevičiaus 1936 m. parašytas darbas „Knygos likimas (idėjos ir kontrastai)“ [5] iš dalies pakartojo kai kurias „Pagrėbstų“ mintis. Autorius kalbėjo apie knygų rinkos situaciją pasaulyje 1929–1935 m., apie knygų vertingumą, kuris kartais nepastebimas ir sunaikinamas. V. Ž. Burkevičius teigė, kad bibliofilas ir kolekcininkas nėra tas pat. Straipsnyje iškeltas ypač aktualus mūsų dienomis klausimas dėl knygos likimo greitai mechanizuojamame pasaulyje. Ar ji išnyks, ar išliks? Laikas parodė, kad knyga vis dėlto nepasiduoda kitoms informacijos priemonėms ir kol kas gana tvirtai išlaiko savo pozicijas. Tačiau mes ir dabar vis dar keliame šį klausimą – ar knyga išliks mūsų gyvenime?

Antroje darbo dalyje V. Ž. Burkevičius piktinosi papigintu knygų mėnesiu. Autorius teigė, kad tikras bibliofilas visada stengiasi pildyti savo biblioteką nelaukdamas jokių nuolaidų. Jis pažymėjo, kad knygos kultūros reikalai Lietuvoje yra labai apbleisti ir kad laukia rimtas darbas juos tvarkant. Straipsnyje knygos kultūrą autorius siejo su skaitymo kultūra ir skaitytojų ugdymu.

Straipsnyje „Knygos puošimas ekslibrisais ir meniškais apdarais“ [6], rašytame 1960 m., V. Ž. Burkevičius dar kartą aptarė savo ekslibrisus ir jų autorius. Jis kalbėjo apie knygos grafiko V. K. Jonyno ir rusų dailininko grafiko Aleksejaus Kravčenkos kūrybą. Straipsnyje pateikė daug biografinių žinių apie T. Lomsargį. Autorius turėjo keturias jo įrištas knygas. V. Ž. Burkevičius apgailestavo, kad šis knygos dailininkas žuvo toks jaunas ir tiek daug darbų neatlikęs. Autorius teigė, kad prieš Antrąjį pasaulinį karą leisti XXVII knygos mėgėjų draugijos leidiniai yra didelė retenybė. Kartu jis prisiminė ir XXVII knygos mėgėjų draugijos metraščių ir kitų draugijos knygų leidimą. V. Ž. Burkevičius tvirtino, kad draugijos nariai iš pradžių ieškodavo pirkėjų ir tik tada leisdavo leidinį, nes jų finansinė padėtis nebuvo labai tvirta. Straipsnio pabaiga skirta M. Urbšienės atminimui. Autorius prisiminė jos dovanotą rankų darbo leidinuką ir teigė jį esant didesnės vertės nei visi draugijos leidiniai. Taigi drauge V. Ž. Burkevičius užkliudė ir spaudinio vertės kriterijus. Jis teigė, kad labai didelę įtaką spaudinio vertei turi jo savininko požiūris.

V. Ž. Burkevičius – knygų autorius

Be aktyvios visuomeninės veiklos teisminėje sistemoje ir XXVII knygos mėgėjų draugijoje, V. Ž. Burkevičius reiškėsi ir kaip knygų autorius. Per daugiau nei dešimt nepriklausomybės metų (nuo 1928 m.) pasirodė septynios jo knygos. Atidžiau pa-

nagrinėjus V. Ž. Burkevičiaus kūrybą, išryškėja dvi skirtingos kryptys, susijusios su jo interesais. Iš pradžių V. Ž. Burkevičius ėmėsi teisinės literatūros, t. y. realizavo turimas juridines žinias. Be notariato veiklos nagrinėjimo ir globos sistemos Lietuvoje bei užsienyje analizės, prie šios krypties kūrinių skirtini ir jo atsiminimai *1918–1920 metai*. Antroji kryptis V. Ž. Burkevičiaus kūryboje išryškėja apie 1938 metus. Būtent tada jis pradeda gilintis į pedagogiką ir reikštis kaip pedagogikos istorikas. Pedagoginę V. Ž. Burkevičiaus kūrybą sudaro knygos apie mokyklas ir jų istoriją, pagrįstos tiek autoriaus atsiminimais, tiek archyvine medžiaga. Tad nagrinėjamos knygos suskirstytos į dvi grupes pagal tematiką, o paskui analizuojamos chronologine seka.

Teisės literatūra

Kauno notariato archyvas. Pirmoji V. Ž. Burkevičiaus knyga vadinasi *Kauno notariato archyvas (vyresniojo notaro įstaiga): keli bruožai iš įstaigos veikimo ir sutvarkymo* [26]. Ji išleista 1928 m. Kaune. Leidėjas ir spaustuvė knygoje nenurodyti. Kaip aiškėja iš paantraštės, ji apibūdina Kauno notariato archyvo veiklą ir sandarą. Knygoje, neskaitant įžanginio straipsnio, yra tokie skyriai: I. Įstaigos veikimas; II. Įstaigos sutvarkymas; III. Tarnautojai ir darbo sąlygos; IV. Darbo didėjimas ir įstaigos augimas; V. Išvados ir pageidavimai; VI. Notarai ir jų santykiai su vyresniojo notaro įstaiga. Įsigilinus į turinį aiškėja, kad V. Ž. Burkevičius notariato archyvą vadina pačią notariato įstaigą, todėl šis leidinys iš esmės yra Kauno notariato veiklos analizė.

Knygoje V. Ž. Burkevičius nurodo, ką veikia Kauno notariatas, kokie jo atliekami darbai, aiškina jo struktūrą, aptaria darbuotojų padėtį ir pareigas, notariato veiklos plėtrą, jaunesniųjų notarų santykius su įstaiga. Be to, leidinyje aptariami ir įstatymai bei kiti teisės aktai, reglamentuojantys notariato veiklą.

Reikėtų atkreipti dėmesį į šios knygos kalbą. Ji yra labai nesutvarkyta. Sakinių struktūra gremėzdiška, todėl labai sunku suprasti, ką autorius norėjo pasakyti. Kartais vienas sakinyss užima daugiau nei pusę puslapio ir perteikia kelias visai skirtingas mintis. Vėliau V. Ž. Burkevičiaus knygų kalba pamažu tobulėjo.

Jokių *Kauno notariato archyvo* recenzijų periodinėje spaudoje darbo autorei rasti nepavyko. Tačiau šis leidinys galėjo sudominti visus teisininkus, susijusius su Kauno notariatu, taip pat kitus asmenis, susiduriančius su Kauno notariato ar kitų teisinių įstaigų veikla. V. Ž. Burkevičius, ilgą laiką dirbęs notaru, Kauno notariato veiklą puikiai išmanė ir išsamiai aptarė. Siaurame specialistų sluoksnyje šis leidinys tikriausiai buvo aptarinėjamas, tačiau tuo metu aukštas pareigas einančių teisės

specialistų Lietuvoje nebuvo daug ir recenzijų visai neprireikė. Greičiausiai pastabos autoriui buvo išdėstytos asmeniškai.

Globa ir jos organai civilinėje srityje. Tai antroji pagal leidimo metus V. Ž. Burkevičiaus knyga. Jos visas pavadinimas skamba taip: *Globa ir jos organai civilinėje srityje: veikiančiųjų Lietuvoje ir kelių svetimų globos įstatymų palyginamoji apžvalga bei esamoji dabar mūsų teismų globos byloje praktika (šeši civiliniai kodeksai apie globą: Rusų Įstat. X t. 1 d., 1825 m. Lenkijos Civ. Įst. ir Pabaltės civ. Įst., Vokiečių B.G.B., šveicarų Z.G.B. ir prancūzų Code Civil)* [22]. Šią knygą 1932 metais išleido D. Gutmano knygynas, kuris tarpukario Lietuvoje leido daug įvairios teisinės literatūros. Knygą spausdino akcinė „Žaibo“ spaustuvė, veikusi Kaune.

V. Ž. Burkevičius parašė Lietuvos teisininkų draugijos 1928 metais skelbto teisės mokslo darbų konkurso temą *Globa ir jos organai civilinėje srityje* atitinkanti kūrinį tokiu pačiu pavadinimu 1930 m. pradžioje. Konkurso žiuri iš dalies autoriaus darbą premijavo ir rekomendavo išleisti atskiru leidiniu. Kaip kūrinio išleidimo atskira knyga priežastis nurodoma reikalingumas tobulinti globos sistemą Lietuvoje. Autoriaus nuomone, norint tobulinti esamą sistemą, pirmiausia reikia gerai susipažinti tiek su ja, tiek su alternatyviomis sistemomis, taikomomis užsienio šalyse. Knygoje yra šeši skyriai. Jie pavadinti taip: A. Bendra globos santvarka; B. Globos organų veikimas (globojimas) ir jų priežiūra; C. Globojimo pabaiga ir pasėkos; D. Rūpinimas (cura); E. Palyginamoji apžvalga; F. Esamoji dabar Lietuvoje praktika. Lietuvos globos sistemą autorius lygina su Rusijos, Lenkijos, Vokietijos, Šveicarijos, Prancūzijos ir kitų Pabaltijo šalių (t. y. Latvijos bei Estijos). Matyt, V. Ž. Burkevičius norėjo pateikti kuo išsamesnę globos sistemos analizę, kad vėliau būtų galima rasti optimalų variantą ir jį pritaikyti Lietuvoje.

Globa ir jos organai civilinėje srityje buvo skirta ne tik teisininkams. Autorius tikėjosi, kad knyga bus naudinga ir platesnei visuomenei. Tačiau atsiliepimų apie šį V. Ž. Burkevičiaus darbą periodinėje spaudoje nepasirodė. Reikia manyti, kad knyga buvo naudinga, tik niekas neparašė atsiliepimo. *Globa ir jos organai civilinėje srityje* parašyta gana aiškiai ir suprantamai. Ja galėjo naudotis ne tik specialistai teisininkai, bet ir visi besidomintys. Kalba daug sklandesnė nei pirmosios knygos *Kauno notariato archyvas*. Antroji V. Ž. Burkevičiaus knyga jau geriau suprantama.

1918–1920 metai. 1938 m. žurnalo *Karo archyvas* 9-ame tome buvo išspausdintas V. Ž. Burkevičiaus straipsnis „1918–20 metai“. Tais pačiais metais, t. y. 1938-aisiais, šio straipsnio atspaudas išėjo atskiru leidiniu [29]. 1918–1920 metai yra V. Ž. Burkevičiaus atsiminimai apie darbą Lietuvos teisės sistemoje. Šis leidinys išspausdin-

tas Kaune, akcinės „Spindulio“ bendrovės spaustuvėje. Knygos antraštinio puslapio antroje pusėje yra pastaba, kad „autorius pasirašytų 30 egz[empliorių] išspausdinta Arches popieriuje“ [29]. Iš cituotos pastabos galima daryti išvadą, kad šios knygos buvo išleista 30 pasirašytų egzempliorių, o viso tiražo skaičius nėra žinomas.

Knygos *1918–1920 metai* turinys yra suskirstytas pagal V. Ž. Burkevičiaus gyvenimo laikotarpius. Jie tokie: a) Kaune ir provincijoje (1918. X. 8 – XI. 30); b) Vilnius (1918. XII. 2 – 1919. VI. 23); c) Lietuvos – Rusijos piliečiais keitimosi darbas (1919. XII. 22 – 1920. VIII. 30); d) Antrą kartą Vilniuje (1920. IX. 20 – X. 12).

Knygos pradžioje yra bendras skyrius be jokio pavadinimo, tarsi įvedantis į pasakojimą. Jis pavadintas „Šeiminkaujančiųjų“ *keitimosi laikotarpio mūsų krašto gyvenimo vaizdai ir vargai*. Pavadinimas apskliaustas skliausteliais. Įvardiniame skyriuje V. Ž. Burkevičius aptaria knygos rašymo aplinkybes, pasakoja apie savo gyvenimą iki atvykimo į Kauną. Šiame leidinyje galima rasti informacijos apie nepriklausomos Lietuvos teisinės sistemos kūrimą, jos darbuotojus, visas šio proceso problemas ir jo metu laimėtas pergalės. Daug vertingos medžiagos V. Ž. Burkevičius pateikia apie keitimąsi piliečiais tarp Rusijos ir Lietuvos.

Kaip teigia pats autorius, šiame leidinyje pasakojama ne tik apie svarbius valstybinius įvykius, bet ir „menkučius kasdieninius, tų pradinių, naujai kuriamojo mūsų gyvenimo metų reikalus“ [29]. Autoriaus manymu, jo knyga turėjo sudominti tiek jaunąją Lietuvos kartą, tiek istoriką. Jo nuomonė grįsta tuo, kad knygoje yra istorinių faktų, turinčių sudominti istoriką, tačiau ją taip pat lengvai gali skaityti jaunieji skaitytojai, norėdami susipažinti su to meto, t. y. 1918–1920 m., įvykiais. Rašant ir leidžiant knygą nuo aprašomųjų įvykių jau buvo praėję 18 metų, todėl galima į tuos laikus pažvelgti be asmeninių nuostatų, geriau suprasti vienus ar kitus valdžios veiksmus.

Rašydamas *1918–1920 metus*, V. Ž. Burkevičius rėmėsi ne tik savo atmintimi, bet ir dienoraščiu bei kelionės užrašais. Tad galima tikėtis, kad atsiminimai yra artimi tikrovei. Datos taip pat paremtos užrašais, todėl mažai tikimybės, jog autorius suklydo jas atkurdamas.

V. Ž. Burkevičiaus kalba ir minčių raiška šioje knygoje nėra tokia paini ir ne-suprantama kaip kitose. Galbūt kitų leidinių kalbai turėjo įtakos dokumentai ir šaltiniai, kuriais remiantis jos parašytos. Nepavyko rasti jokių knygos recenzijų ar paminėjimų. Tačiau *1918–1920 metai* laikytina tikrai vertingu to laikotarpio istorijos šaltiniu.

Pedagogikos literatūra

Lietuvos mokykla prieš Didįjį karą. Žurnalo *Lietuvos mokykla* 1938 metų 4–7 numeriuose buvo išspausdintas V. Ž. Burkevičiaus straipsnis „1907–1914 metais Lietuvos rusiškoje mokykloje“. Vėliau autorius šiek tiek papildė ir pataisė straipsnį, jis buvo išleistas atskiru leidiniu [28]. Knyga pasaulį išvydo 1938 metais. Ją išleido „Sakalo“ leidykla, spausdino „Šviesos“ spaustuvė, abi veikusios Kaune. Iš viso buvo išspausdinta 1200 leidinio egzempliorių, iš jų 50 – geresniame popieriuje. Tuo metu knyga kainavo 2 litus. Ši knyga – tai V. Ž. Burkevičiaus atsiminimai apie mokytojavimą nuo pat pirmosios dienos iki 1914 m., kai dėl Pirmojo pasaulinio karo teko išvykti į Rusiją. Joje yra 25 skyriai, kurių pirmasis vadinasi „Pasiaiškinimo žodis“ ir yra bendro pobūdžio. Dar vienas skyrius pavadintas „Įvedamosios pastabos“. Čia autorius paaiškina, kas jį paskatino rašyti knygą, taip pat pamini ir 1938 metų mokyklų padėtį.

Knygoje yra iliustracijų (ko nebuvo straipsnyje). Šios iliustracijos – tai paties knygos autoriaus nuotrauka ir keturių mokyklų, kuriose jis dirbo, atvaizdai. Nuotraukos darytos 1937 metais. Po knygos išleidimo periodinėje spaudoje dar tais pačiais metais pasirodė keletas recenzijų. Viena jų [33] išspausdinta 1938 m. „Lietuvos mokyklos“ 10 numeryje. Ją parašė Anelė Dulkytė. Ji buvo mokytoja ir specializavosi recenzuoti matematikos vadovėlius ir uždavinynus, vertinti matematikos mokymo programas. Be to, A. Dulkytė recenzuodavo ir kitus leidinius, dažniausiai susijusius su mokyklomis, jų istorija ir mokymu apskritai. Ji palankiai atsiliepė apie V. Ž. Burkevičiaus knygą. Pirmiausia recenzentė pažymėjo, kad tai yra veikalas, išsamiai pasakojantis apie Lietuvos mokyklų padėtį 1907–1914 metais, taip pat apie mokyklų raidą bei jų to meto būklę. Recenzentė manė, kad „spaudos darbas švarus ir gražus – visai derinasi su paties veikalo esme“ [33]. Recenzija baigiama taip: „Taigi, veikalas būtinas kiekvienam mokytojui, istorikui ir, pasakyčiau, kiekvienam lietuviui inteligentui, nes jame tikrai gausu medžiagos apie Lietuvos gyvenimą ir jos vargus priespaudos laikais“ [33].

Dauguma 1918–1940 m. Lietuvos žurnalų ir laikraščių turėjo nedidelius skyrelius, vadintus „Atsiųsta paminėti“. Čia buvo spausdinami leidyklų atsiųsti leidžiamų knygų sąrašai, kartais su trumpomis anotacijomis. „Lietuvos mokyklos“ 1938 m. 9 numerio skyrelyje „Atsiųsta paminėti“ V. Ž. Burkevičiaus knyga pristatoma taip: „Autorius, buvęs to meto mokytojas, duoda vertingų žinių – atsiminimų apie lietuviškas mokyklas nuo 1907 metų, vartotus jose vadovėlius, mokytojo ir valdžios santykius, daraktorių mokyklas ir apskritai apie visą to meto mokslo padėtį, palyginus su šių dienų mokykla“ [19].

Vienuoliktame to paties leidinio numeryje išspausdintas buvusio mokyklų inspektoriaus Petro Baublio straipsnis „Dėl mano, ‘kaipo slapto lietuvių kalbos priešo’ veiklos“ [20]. Tai atsiliepimas į vieną aptariamą V. Ž. Burkevičiaus knygos teiginį. Straipsnyje P. Baublys paneigė V. Ž. Burkevičiaus kaltinimus dėl savo kaip mokyklų inspektoriaus veiklos 1906–1914 m. trūkumų. 1939 metais „Lietuvos mokyklos“ pirmame numeryje išspausdinto straipsnio „1938 m. pedagoginis gyvenimas“ [38] skyrelyje „Pedagoginė spauda“ V. Ž. Burkevičiaus „Lietuvos mokykla prieš Didįjį karą“ paminima kaip vienas iš negausios originaliosios pedagoginės spaudos kūrinių ir teikiama kaip sektinas pavyzdys.

Dar vieną V. Ž. Burkevičiaus leidinio recenziją [31] parašė pulkininkas leitenantas Romualdas Burokas, pradėjęs bendradarbiauti spaudoje nuo 1914 m. Ji išspausdinta 1938 m. žurnalo „Kardas“ 20 numeryje. Recenzentas teigė, kad „veikalas parašytas vaizdžiai, objektingai ir vertas skaitymo ypač tų, kurie domisi mūsų liaudies švietimu“ [31]. Recenzentas aukštino autorių, jo paskatas ir pedagoginę veiklą. Recenzijoje rašoma, jog autorius, leisdamas recenzuojamą knygą, norėjo paliudyti ir akivaizdžiai parodyti visuomenei, kad 1938 m. mokyklų padėtis yra daug geresnė nei jo mokytojavimo laikais.

Kosto Poškaus recenzija [36] „Naujojoje Romuvoje“ yra teigiama kaip ir visos kitos. Recenzija pasirašyta kriptonomu K. P-us. Pritardamas kitų recenzentų nuomonei, autorius V. Ž. Burkevičiaus kūrinį laikė autentišku 1907–1914 metų mokyklų būklės ir mokytojų padėties liudijimu. Tačiau K. Poškus atkreipė dėmesį į knygos autoriaus pasisakymus mokyklų inspektorių atžvilgiu. Recenzijoje rašoma, kad leidinyje „atvaizduota [...] nemaža to meto mokyklos vadovaujamų asmenų darbų ir veikimo kritikos“ [36]. K. Poškus kvietė susimąstyti, ar mokyklų inspektoriai nebandė nukreipti aukštų valdininkų dėmesio nuo lietuviškumo idėjos plėtotės neigdami ir menkindami tai, kas pasiekta. Bet recenzentas nebandė pateisinti ar paaikškinti inspektorių elgesio. Jis tik konstatavo palankių lietuviams asmenų naudotą metodą, t. y. ataskaitų klastojimą.

Kitoje *Lietuvos mokyklos prieš Didįjį karą* recenzijoje [35] V. Ž. Burkevičius jau nebebuvo taip aukštinamas, išvelgiami kai kurie jo rašymo trūkumai. Iš pradžių nepasirašęs po vertinimu recenzentas pritarė bendrai nuomonei, kad šis veikalas naudingas mokyklų istorijai ir skaitytinas. Tačiau toliau jis rašė, jog „autoriaus [V. Ž. Burkevičiaus. – G. G.] asmuo jau pernelyg daug prasikiša pro pasakojamą medžiagą; tai mažina skaitytojo simpatiją pačiam dėstomam dalykui“ [35]. Greičiausiai šios pastabos yra susijusios su V. Ž. Burkevičiaus nuostata dėl mokyklų

inspektorių veiklos ir jo asmeniniu požiūriu bei santykiais su inspektoriais pedagoginės veiklos pradžioje.

1938 m. „Židinio“ 8–9 numeryje išspausdinta kriptonomu J. Trs pasirašiusio pedagogo lituanisto Juozo Tarvydo recenzija [37]. Recenzentas išryškino knygos autoriaus nuoširdumą ir atvirumą: „kad ir sunkiai išgyventus atsiminimus pasakodamas, V. Burkevičius pasilieka objektyvus, nuoširdus ir atviras. Veikalėlį skaitydamas jauti žmogų, rimtai vertinantį savo darbą, matai gyvą netolimos praeities mūsų tautos gyvenimo vaizdą, patiri lietuvio mokytojo kryžiaus kelius Rusijos valdomam mūsų krašte“ [37].

Galima teigti, kad ši V. Ž. Burkevičiaus knyga visuomenės buvo priimta entuziastingai, laikyta 1907–1914 m. mokyklų istorijos liudijimu. Nė vienas recenzentas nerado leidinyje jokių akivaizdžių trūkumų, kuriuos praėjus ilgam laikui nesunku pastebėti. Tiesa, to negalima pasakyti tik apie P. Baublį, tačiau jis nerašė recenzijos ir buvo asmeniškai suinteresuotas pagerinti visuomenės nuomonę apie save. Įmanoma, kad V. Ž. Burkevičius sprendė apie inspektorių veiklą pagal savo santykius su jais ir taip juos apibūdino tik todėl, jog buvo nuo jų nukentėjęs. Jo požiūris į inspektorių išsamiau nagrinėjamas tik vienoje recenzijoje. Iš esmės recenzentai V. Ž. Burkevičiaus veikalą rekomendavo kaip tinkamai atspindintį Lietuvos pedagogikos istoriją 1907–1914 m., o patį autorių vertino kaip nuoširdų žmogų, besidalijantį savo išgyvenimais su visuomene ir taip norintį atskleisti svarbų Lietuvos istorijos puslapį.

Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų. Lietuvos mokyklos 1938 metų 10–12 numeriuose ir to paties leidinio 1939 metų 1–3 numeriuose buvo išspausdinti šeši V. Ž. Burkevičiaus straipsniai. Autoriaus papildyta ir pataisyta straipsnių medžiaga buvo „Sakalo“ leidyklos išleista atskira knyga pavadinimu *Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų. 1863–1915* [23]. Ją spausdino „Šviesos“ spaustuvė Kaune. Knyga buvo išleista 1200 egzempliorių tiražu (50 egzempliorių išspausdinta geresniame popieriuje). Vos pasirodžiusi, ji kainavo 2 litus.

Pirmoji V. Ž. Burkevičiaus knyga apie mokyklas buvo atsiminimai, papildyti faktais iš archyvinių dokumentų, o šioji visa paremta archyvine medžiaga. Pats autorius teigė, kad pirmoji knyga buvo asmeniškai jo, kaip mokytojo, atsiminimai, o antroji – „grynai objektyvi istorinė medžiaga“ [23]. *Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų* dalių pavadinimai ir jų eiliškumas atitinka *Lietuvos mokykloje* spausdintų straipsnių pavadinimus. Jie yra tokie: a) „Byla“ dėl kryžiaus; b) Žemaičiai nepasiduoda; c) Mokyklos kapelionas – „maištininkas“; d) Mokytojas rusas; e) Mokytojas ir baronas; f) Iš mokyklų gyvenimo.

Tiesa, knygoje medžiaga šiek tiek pakoreguota ir papildyta. Leidinyje yra 7 nuotraukos, iliustruojančios tokius knygos skyrius: „Byla dėl kryžiaus“; „Žemaičiai nepasiduoda“; „Mokyklos kapelionas – ‘maištininkas’“ bei „Mokytojas rusas“. Didžiojoje dalyje fotografijų matyti mokyklų pastatai, vienoje – „herojus“ kryžius, taip pat yra vienas portretas (ūkininko Antano Bubelės, dalyvavusio statant kryžių).

A. Dulkytė, recenzavusi ir *Lietuvos mokyklą prieš Didįjį karą*, apie naująją V. Ž. Butkevičiaus knygą atsiliepė taip: „Aprašomieji faktai nėra jau taip chronologiškai ir sausai registruoti, bet labai rūpestingai parinkti iš to laikotarpio patys žymesnieji, būdingesnieji ir gražioji, tikrai patrauklioji formoj skaitytojams pateikti“ [34]. Recenzentė labai teigiamai vertino kūrinį ir ypač pabrėžė asmeninį autoriaus indėlį atrenkant publikacijų medžiagą.

„Lietuvos mokyklos“ 1939 metų 6–7 numeryje, skyrelyje „Atsiųsta paminėti“ [32] V. Ž. Burkevičiaus knyga pristatoma taip: „Buvęs ano meto liet. mokytojas, iš 1200 bylų peržiūrėjęs pusę Centr. valst. archyve esančių pradž. mokyklos bylų, duoda daug mūsų praeičiai pažinti brangios medžiagos. Slaptų ir viešų mokyklų veikimas, mokytojų kilnojimai, įdomi byla dėl kryžiaus, kapelionas „maištininkas“ ir kt. vaizdžiai rodo mūsų mokyklos kryžiaus kelius po svetimu jungu“ [32]. V. Ž. Burkevičiaus knyga ir čia apibūdinama kaip labai vertingas šaltinis praeities tyrinėjimams.

Rašytojas, dailininkas, teatralas, mokytojas Vytautas Bičiūnas, išspausdinęs daug recenzijų Lietuvos periodinėje spaudoje, knygą *Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų* vertino šiek tiek kitaip [21]. Iš esmės jis sutiko, kad tai – vertingas Lietuvos praeičiai pažinti leidinys, skaitytinas „ne tik mokytojams, bet ir visiems kitiems, kas domisi netolimąja mūsų krašto praeitimi“ [21]. Tačiau recenzentas turėjo autoriui vieną kalbos stilių vertinančią pastabą, kuri skamba šitaip: „Brošiūros autoriui prikištinas vienas dalykas; pernelyg paini sakinių sintaksė. Kai kur, tarp daugybės skirsnelių, brūkšnelių ir skliaustelių, sunkoka besusivaikyti“ [21].

Kaip ir A. Dulkytė, R. Burokas vertino knygas *Lietuvos mokykla prieš Didįjį karą* ir *Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų* [30]. Abiejose recenzijose R. Burokas gyrė autorių, jo sumanymą pateikti visuomenei prieškarinio mokytojo darbo būklę, istoriją. Būtent tuo tikslu autorius „teikia skaitytojams savo sąvadas“ [30], t. y. išleidžia straipsnių rinkinius atskirais leidiniais. Patį veikalą *Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų* recenzentas apibūdino tokiais žodžiais: „veikalas įdomus; jis pajavairintas nuotraukomis. Kalba graži; dėstymas sklandus. Iš viso atrodo, kad autoriaus pasirinktasai kelias – prieškarinės mokyklos – yra jo studija. Tai rašyti jam tikrai sekasi“ [30]. Pati knyga bei kalba, kuria ji parašyta, recenzijoje įvertinta labai palankiai.

Iš tiesų labai įdomus yra tas faktas, kad dauguma recenzentų teigiamai vertina tiek V. Ž. Burkevičiaus knygų turinį, tiek kalbą bei raišką. Nežinia kuo galima paaiškinti tai, jog akivaizdų kalbos trūkumą – per ilgus ir painius sakinius – pastebi tik vienas iš recenzentų. Galbūt tai V. Ž. Burkevičiaus ir recenzentų išsilavinimo skirtumas, o galbūt paprastas noras nenuvertinti autoriaus. Iš esmės *Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų* yra tikrai vertingas kūrinys tiems, kurie nori pažinti mokyklų, spaudos draudimo ir apskritai Lietuvos istoriją. Svarbi ši knyga dar ir tuo, kad joje pateikti archyviniai šaltiniai, kurie gali būti ir pradingę, nes dalis Centrinio valstybės archyvo bylų neišliko iki šių dienų, ir todėl pateikiamos informacijos niekur kitur nebeįmanoma surasti.

Iš mūsų mokyklų praeities. 1939 metų žurnalo „Lietuvos mokykla“ 8–12 numeriuose bei to paties leidinio 1940 metų 1–2 numeriuose buvo išspausdinti šeši V. Ž. Burkevičiaus straipsniai. Prieš publikuodamas straipsnių medžiagą atskiru leidiniu, autorius ją peržiūrėjo ir papildė. Kaip ir pirmas dvi pedagogines V. Ž. Burkevičiaus knygas, *Iš mūsų mokyklų praeities: medžiaga iš Kauno gubernijos pradžios mokyklų direkcijos archyvų* [24] 1940 metais Kaune išleido „Sakalo“ leidykla, o spausdino „Šviesos“ spaustuvė. Ši knyga išleista šiek tiek mažesniu – 1000 egzempliorių tiražu, bet iš jų 50 – geresniame popieriuje.

Aptariamą knygą teisėtai galima vadinti *Lietuvos mokyklos prieš Didįjį karą* bei *Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų* tęsiniu. Skirtingai nei ankstesnėse, joje kaip papildymai pateikiami priedai – autentiški raštai rusų kalba, susiję su mokyklomis, šalia – dokumentų vertimas į lietuvių kalbą. Atrinkti tie raštai, kurie yra susiję su mokyklų ir mokytojų vertinimu (ataskaitos, charakteristikos). V. Ž. Burkevičiaus darbas *Iš mūsų mokyklų praeities* paremtas Centrinio valstybės archyvo medžiaga.

Knygoje yra šeši skyriai, neskaitant priedų ir įžangos žodžio *Skaitytojui*. Skyrių pavadinimai tiksliai atitinka straipsnių pavadinimus. O jie yra tokie: 1) Lietuvių kalbos „išsileidimo“ į mokyklą išvakarėse (1905–1906 m. dokumentai); 2) Mokinių bendrabučiai 1871–1877 m. raštų šviesoje; 3) Aukos, „funduškai“, stipendijos; 4) Mokyklų vadovybė; 5) Iš mokytojų gyvenimo (1864–1852 ir 1865–1875 metų raštai); 6) Iš įvairių raštų.

Kaip priedus V. Ž. Burkevičius pateikia įvairius dokumentus. Tai ir 1907–1910 m. mokymo veiklos apyskaita ir mokyklų inspektoriaus sudaryta mokytojų charakteristika, taip pat vieno mokytojo rašte padarytas įrašas ir mokytojų kvietimo dokumentas. Vienas šių dokumentų paimtas iš asmeninio V. Ž. Burkevičiaus archyvo. V. Ž. Burkevičiaus knygą reikia skaityti kaip tikrai vertingą kūrinį, atskleidžiantį kai

kuriuos spaudos draudimo laikų aspektus. Šis leidinys skaitytinas dar ir todėl, kad jame pateikiama keletas autentiškų tų laikų dokumentų, o ne vien bylų interpretacijos ir atpasakojimai. Jokių *Iš mūsų mokyklų praeities* recenzijų rasti nepavyko. Tačiau ši V. Ž. Burkevičiaus knyga buvo trečioji iš „mokyklinio ciklo“ ir palankiai vertinę pirmąsias dvi, greičiausiai palankiai įvertino ir šią. Be to, *Iš mūsų mokyklų praeities* yra vertingesnė už pirmas dvi tuo, kad pagrįsta originaliais archyviniais šaltiniais.

Iš mūsų pradžios mokyklos praeities. Ketvirtoji V. Ž. Burkevičiaus knyga apie mokyklas – *Iš mūsų pradžios mokyklos praeities („Graždanka“ ir slaptas mokymas)* [25]. Ją autorius parašė vėliausiai. Knyga išleista 1941 metais [14]. Tai yra žurnale „Lietuvos praeitis“ pasirodžiusio to paties pavadinimo straipsnio atspaudas. Pats leidinys neturi viršelių. Kaip galima suprasti iš pavadinimo, knygoje autorius nagrinėja spaudos draudimo laikotarpio mokyklas, aptaria valdžios naudotas priemones prieš lietuvių kalbą. Daugiausia kalbama apie carinės valdžios diegiamą vadinamąją graždanką, kai buvo uždrausta vartoti lotynišką raidyną. Draudimo esmė buvo ta, kad lietuviškus žodžius buvo galima rašyti tik kirilika. Vėliau šiai rašto sistemai prigijo graždankos pavadinimas. Kalbėdamas apie graždankos vartojimą, autorius atkreipia dėmesį ir į priešinimąsi draudimui, t. y. slaptas mokyklas, daraktorių veiklą.

Rašydamas V. Ž. Burkevičius remiasi archyviniais šaltiniais, tačiau ši kartą ne vien tik Centrinio valstybės archyvo bylomis. Kadangi 1939 m. Lietuva atgavo Vilnių ir Vilniaus kraštą, autorius pasinaudojo ir Vilniaus mokslo apygardos globėjo (kuratoriaus) archyvu. Anksčiau archyvo medžiaga remtis nebuvo įmanoma dėl politinių priežasčių. Knygoje yra vienas, paimtas iš šio archyvo: pateikiamas dokumentas originalo kalba – įsakymas dėl graždankos įvedimo. Daugiau dokumentų knygoje nėra publikuota. Jokių šios knygos recenzijų net pačiam autoriui surasti nepavyko [14]. Greičiausiai tam turėjo įtakos Lietuvos okupacija ir Antrasis pasaulinis karas. Po 1940 m. birželio pasikeitė ne tik valdžia, bet ir leidybos sąlygos.

Ši knyga vertinga tuo, kad joje išanalizuoti archyviniai šaltiniai, kurių vėliau nebebuvo galima rasti. Jie buvo ne tik paskelbti, bet ir aptarti bei interpretuoti, taip pat išnagrinėtos istorinės spaudos draudimo aplinkybės. Knygoje V. Ž. Burkevičiaus kalba pagerėja: sumažėja ilgų sudėtingų sakinių, mintis dėstoma lakoniškiau ir aiškiau. Savaime suprantama, skaitytojui tokią kalbą daug lengviau suvokti ir paprasčiau įsigilinti į knygos turinį.

***

V. Ž. Burkevičiaus asmenybę išugdė permainingos XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės politinės, kultūrinės ir socialinės Lietuvos sąlygos. Jo bibliofilinius

interesus formavo išsilavinimas, pasirinktos profesijos ir pomėgiai. Kaupdamas asmeninę biblioteką ir aktyviai dalyvaudamas visuomeniniame gyvenime, bibliofilų draugijos veikloje, V. Ž. Burkevičius paliko gana gausų rašytinį palikimą, kuris yra aktualus ir šiandien, nes gvildena nekintančias knygų pasaulio problemas.

V. Ž. Burkevičius savo darbuose nagrinėjo visus knygos kultūros aspektus. Jis paminėjo ir rašto sistemų problemą, ir knygos leidybą, platinimą. Autorius išsamiai aptarė bibliofilinį knygos kultūros bruožą. Jis kalbėjo apie bibliotekų (tiek asmeninių, tiek viešųjų) istoriją, paminėjo bibliotekų įstatymo klausimą. Daug dėmesio skyrė knygos sklaidai visuomenėje ir skaitymo kultūrai. Tad galima daryti išvadą, kad autorius išsamiai, aptardamas visus aspektus, išnagrinėjo knygos kultūros klausimą. Tam tikra prasme su V. Ž. Burkevičiaus darbais knygos kultūros tema yra susijusios ir jo knygos apie mokyklų istoriją, nes jose autorius nagrinėjo spaudos draudimo laikotarpio mokyklų situaciją, paminėdamas ir lietuvių kalbos padėtį bei raštą rusų raidynu, vadinamąjį graždanką. V. Ž. Burkevičius pasakojo graždankos įvedimo istoriją ir kalbėjo apie lietuvių mokytojų ir kitų inteligentų pasipriešinimą svetimam raidynui.

Toliau nagrinėjant V. Ž. Burkevičiaus asmenybę ir veiklą būtų labai svarbu atstatyti jo asmeninės bibliotekos sudėtį, nes tai atverstų dar vieną nežinomą Lietuvos bibliofilijos istorijos puslapį.

Įteikta 2006 m. spalio mėn.

NUORODOS

NEPUBLIKUOTI ŠALTINIAI

1. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Aštuonerius metus su „Knygos mėgėjais“ (1933–1940) [mašinėraštis]. Kaunas, [1960]. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 16, lap. 1–8.
2. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Bibliofilai (Feljetono-chronikos atkarpa) [mašinėraštis]. Kaunas, 1938. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 5, lap. 10.
3. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Cimkauskas Viktoras (nekrologinė medžiaga) [mašinėraštis]. [Kaunas, 1945]. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 16, lap. 15–17.
4. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Entractes (Pagrėbštai) [mašinėraštis]. Kaunas, 1935. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 2, lap. 7.

5. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Knygos likimas (idėjos ir kontrastai). Mūsų knygų platini-
mo mėnuo [mašinėraštis]. Kaunas, 1936. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 3, lap. 5.

6. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Knygos puošimas ekslibrisais ir meniškais apdarais [mašinėraštis]. Kaunas, [1960]. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 16, lap. 8–14.

7. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Leningrado viešoji biblioteka [mašinėraštis]. Kaunas, 1947. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 47, b. 2414, lap. 12.

8. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Mano širdies gėlių puokštelė draugo pakeleivio kapui at-
siskiriant po 25 m. (1932–1957) kelionės (Vytautas Steponaitis. 1893. III. 24 – 1957. X. 12) [mašinėraštis]. [Kaunas, 1960]. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 13, lap. 12.

9. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Neaiškos temos ir be jokio užvardinimo rašinys [mašinėraštis]. Kaunas, 1943. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 16, lap. 32–37.

10. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Nepasiekama ar nesiekama [mašinėraštis]. Kaunas, 1934. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 1, lap. 6.

11. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Pagrėbstai (Feljetonas-chronika) [mašinėraštis]. Kaunas, 1935. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 2, lap. 5.

12. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Pažaislio kamaldulų vienuolyno bibliotekos likimas [mašinėraštis]. Kaunas, 1943. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 47, b. 96, lap. 22.

13. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Pirmasis tūkstantis mano trečiojoje bibliotekoje (1919–
1939 m.) [mašinėraštis]. Kaunas, 1939. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 16, lap. 24–31.

14. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. [Recenzijų, kronikos žinučių spaudoje apie V. Burkevi-
čiaus kn. „Lietuvos mokykla prieš Didįjį karą“, „Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų“ ir kt. Rinkinėlis,
asmenų sąrašai ir kt.]. Kaunas, 1938–1940. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 17, lap. 30.

15. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Rusų mokslas ir lietuviškoji knyga [mašinėraštis]. Kaunas,
1947. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 8, lap. 12.

16. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Tadas Lomsargis (1905–1942) [mašinėraštis]. [Kaunas, 1947]. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 16, lap. 18–19.

17. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Vienos Lietuvos bibliotekos ir archyvo liūdno kelionės
pėdsakai (1866 m.) [mašinėraštis]. Kaunas, 1938. *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 40, b. 6, lap. 3.

18. 1935 m. lapkričio 27 d. XXVII knygos mėgėjų draugijos susirinkimo protokolas [rankaštis].
Kaunas, 1935. *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 59, b. 98–189, lap. 24.

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI

19. „Autorius, buvęs to meto mokytojas ...“. *Lietuvos mokykla*, 1938, nr. 9, p. 556.

20. BAUBLYS, Petras. Dėl mano, „kaipo slapto lietuvių kalbos priešo“ veiklos. *Lietuvos mokykla*,
1938, nr. 11 (237), p. 709–714.

21. BIČIŪNAS, Vytautas. „Bendrai imant ...“. *Lietuvos aidas*, 1938, nr. 339, p. 3, 7.
22. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. *Globa ir jos organai civilinėje srityje*. [Kaunas], 1932. 64, [4] p.
23. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. *Iš mūsų kovų dėl Lietuvos mokyklų. 1863–1915*. Kaunas, 1939. 64 p.
24. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. *Iš mūsų mokyklų praeities*: medžiaga iš Kauno gubernijos pradžios mokyklų direkcijos archyvų. [Kaunas, 1940]. 114 p.
25. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. *Iš mūsų pradžios mokyklos praeities*: „Graždanka“ ir slaptas mokymas. [S.l., 1941]. [16] p.
26. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. *Kauno notariato archyvas (vyresniojo notaro įstaiga)*: keli bruožai iš įstaigos veikimo ir sutvarkymo. Kaunas, 1928. 20 p.
27. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. Knygos mėgėjas – knygos saugotojas. Iš *XXVII knygos mėgėjų draugijos metraštis*. Kaunas, 1933, t. 1, p. 17–20.
28. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. *Lietuvos mokykla prieš Didįjį karą*: Kauno gubernijos pradžios mokyklų padėtis 1907–1914 metais. Kaunas, [1938]. 61, [2] p.
29. BURKEVIČIUS, Vilhelmas Žanas. *1918–1920 metai*. Kaunas, 1938. 32 p.
30. BUOKAS, Romualdas. „Juk tur būt ne be reikalo ...“. *Kardas*, 1939, nr. 13–14 (315–16), p. 372.
31. BUOKAS, Romualdas. „Motto šios knygos yra ...“. *Kardas*, 1938, nr. 20 (298), p. 472.
32. „Buvęs ano meto liet. Mokytojas ...“. *Lietuvos mokykla*, 1939, nr. 6–7 (244–5), p. 484.
33. DULKYTĖ, Anelė. „Mums visiems yra labai malonu ...“. *Lietuvos mokykla*, 1938, nr. 10 (236), p. 653.
34. DULKYTĖ, Anelė. „Pritardamas lozungui ...“. *Lietuvos mokykla*, 1939, nr. 5 (243), p. 399.
35. „Knygelės autorius, buvęs mūsų prieškarinės mokyklos mokytojas ...“. *XX amžius*, 1938, nr. 293 (748), p. 8.
36. POŠKUS, Kostas. „Laisvos Lietuvos sūnui, baigusiam ... lietuvišką ... mokyklą ...“. *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 4 (48), p. 94.
37. TARVYDAS, Juozas. „Kad ir sunkiai išgyventus atsiminimus pasakodamas ...“. *Židinys*, 1938, nr. 11, t. XXVIII, p. 622–623.
38. 1938 m. pedagoginis gyvenimas. *Lietuvos mokykla*, 1939, nr. 1 (239), p. 34.

LITERATŪRA

39. BALTRONAITĖ, Jurgita. XX a. Lietuvos bibliofilai: J. Kirlys, V. Burkevičius, P. Jakštas. *Knygotyra*, 1998, t. 34, p. 74–123.
40. HERMANAS, Artūras. Lietuvos (ev. liut.) konsistorijos. *Liuteronų balsas*, 2000, nr. 1 (43), p. 18–20.
41. JAKŠTAS, Petras. Kas buvo XXVII knygos mėgėjai. Iš *XXVII knygos mėgėjų metraštis*. Kaunas; Vilnius, 2004, t. 3, p. 17–66.
42. JUŠKA, Antanas. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda, 1997, p. 130, 241, 329.
43. RAABE, Paul. Knygos kultūros reikšmė Europai. *Knygotyra*, 2002, t. 38, p. 84–97.
44. ŽEMAITAITIS, Algirdas. Vilhelmas Burkevičius: 115 metų nuo gimimo pažymint. *Liuteronų balsas*, 2000, nr. 4 (46), p. 24.
45. ŽEMAITAITIS, Algirdas. Vilhelmas Žanas Burkevičius. *Voruta*, 2002, bal. 20, nr. 8 (506), p. 3, 8.
46. ŽUKAS, Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*, 1991, t. 17 (24), sąs. 1, p. 49–60.

VILHELMAS ŽANAS BURKEVIČIUS – THE BOOK WORKER

GERTRŪDA GAIDAMAVIČIŪTĖ

Abstract

Bibliophilia is the important part of the national culture, but the history of Lithuanian bibliophilia was not studied enough yet. In this work the activity of book collector Vilhelmas Žanas Burkevičius is examined. The tasks of this work is to analyse his works (also published or not). The analysis of activity of V. Ž. Burkevičius confirms the supposition that the character of his activity reflects basic tendencies of the first half of XXth century bibliophilia. His work was influenced by complicated and contradictory conditions of Lithuanian political and cultural life. His bibliophilical interests reflected his professional and personal interests. V. Ž. Burkevičius harmonized his bibliophilical activity with the activity of book science: wrote some works on press, book culture and the history of bibliophilia. In his works he talked about the script in the times of the ban of the press, the history and organization of various libraries (public and personal), the history of Lithuanian bibliophilical society XXVII knygos mėgėjai. V. Ž. Burkevičius described the history and structure of his own personal library. He was also interested in the place of the book in modern society. V. Ž. Burkevičius considered that the book is going to die because of more improved information technologies (then it was radio). This sentence is often repeated and nowadays in due to television and computer technologies.

Continuing this work is very important to make complete descriptions of the funds of private libraries, because only this can give the rich material for the history of the bibliophilia in Lithuania.

VILHELMAS ŽANAS BURKEVIČIUS – KNYGOS VEIKĖJAS

GERTRŪDA GAIDAMAVIČIŪTĖ

Santrauka

Bibliofilija yra svarbi tautos kultūros dalis, tačiau Lietuvos bibliofilijos istorija iki šiol nebuvo tinkamai ištirtinėta. Šiame darbe nagrinėjama knygų kolekcininko Vilhelmo Žano Burkevičiaus veikla. Darbo tikslas yra išanalizuoti jo publikuotus ir nepublikuotus darbus. V. Ž. Burkevičiaus darbų analizė patvirtina teiginį, kad jo veiklos esmė atspindi pagrindines XX a. pirmosios pusės bibliofilijos tendencijas. Jo darbams turėjo įtakos sudėtingos ir prieštaringos Lietuvos kultūrinio ir politinio gyvenimo sąlygos. Bibliofiliniai jo interesai atspindėjo profesinius ir asmeninius interesus. V. Ž. Burkevičius bibliofilinę veiklą derino su knygotyrine veikla: parašė darbų spaudos, knygos kultūros ir bibliofilijos istorijos temomis. Savo darbuose jis aptarė rašto būklę spaudos draudimo laikotarpiu, įvairių bibliotekų (viešųjų ir asmeninių) istoriją ir tvarkymą, XXVII knygos mėgėjų draugijos istoriją. V. Ž. Burkevičius aprašė savo asmeninės bibliotekos istoriją ir sandarą, domėjosi knygos vieta modernioje visuomenėje. V. Ž. Burkevičius teigė, kad knygą greit išstums pažangesnės informacinės technologijos, tokios kaip radijas.

Toliau nagrinėjant V. Ž. Burkevičiaus asmenybę ir veiklą būtų labai svarbu atkurti jo asmeninės bibliotekos sudėtį, nes tai atverstų dar vieną nežinomą Lietuvos bibliofilijos istorijos puslapį.